

A táblázatokba foglalt drámaelméleteken és drámaköteteken kívül, még három olyan csoportja van a katalógusokban számba vett könyveknek, amelyeket, ha áttételesen is, de az iskolai színjátszásban is felhasználtak.

Az első csoport az eblémagyűjteményeké, amelyek a színdarabok színpadra állításában, a jelmezek, díszletek kialakításában nyújtottak támpontot a rendező tanárnak. Nálunk a gazdag emblematicus irodalomból, a jezsuita könyvtárakban, Andrea Alciatus: *Emblemata* c. 1577-es műve volt a legnépszerűbb (eperjesi, pozsonyi, soproni, szakolcai könyvtár). Mellette Zsámboki János: *Emblemata* (1564) és Cesare Ripa: *Iconologia* (1613) c. műve (az előbbi Sopronban és Zágrábban, az utóbbi Komáromban volt meg), és Masenius: *Speculum Imaginum Veritatis occultae* (1664) c. munkája (Lőcse, Szokolca) szerepel a jegyzékben.

A könyvek második csoportja a drámaíró tanár szövegformálási, stilisztikai gondjain segített: a költői szótárak kész kifejezéseket, metaforákat soroltak fel (a klasszikusoktól), a különféle költői tárgyak poétikus kifejezésének megkönnyítésére. Kilenc könyvjegyzékben is megtalálható közülük Joannes Dekeins: *Observationes poeticae veterum et recentiorum poetarum* . . . (1688),²² hasonlóan népszerű volt a *Flavissae poeticae, sive thesaurus elegantiarum poeticarum* c. 1657-ben kiadott kötet is (hat könyvjegyzék).²³

Nem hagyhatók figyelmen kívül a harmadik csoporthoz tartozó, retorikai művek sem, hiszen a drámaíró tanárok a tárgy kiválasztásában, a dialógusok, monológok megformálásában a retorika szabályait alkalmazták, s ezeket a szabályokat gyakorolták az iskolai színjátszáshoz nagyon közel álló deklamációk alkalmával maguk a diákok is.

Ennek a könyvtárnak nagy hányadát kitevő, Arisztotelész, Cicero, Quintilianus, Soarez és még sok más szerző (Jouvancy, Caussin, Neumayer, Le Jay stb.) műveit számtalan kiadásban és példányban tartalmazó gazdag könyvcsoport a vizsgálata azonban — a retorikatanítás szempontjait is figyelembe vevő — hosszabb tanulmányt igényelne.

PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA

Szigethy Mihály könyvnyomtató levelei Aranka Györgyhöz. Aranka György munkássága során több ízben került kapcsolatba nyomdászokkal, a korszak nevesebb könyvnyomatóival. Míg például a bécsi nyomdászokkal erdélyi ágensei útján tartotta a kapcsolatot, az erdélyi nyomdászok legtöbbjével személyes ismeretségben volt, hiszen a kolozsvári székhelyű Kéziratkiadó Kársaságának tagjaként, a marosvásárhelyi székhelyű Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság agilis vezetőjeként különböző kiadványok, köztük tudományos jelentésű kötetek megjelentetését szorgalmazta. A két társaság tartós jövőjébe vetett hittel lépett kapcsolatba a korszak kiemelkedő nyomdászaival. Nem rajta múlt, csak a korszak sanyarú körülményein, hogy a gazdag tervek közül igen kevés válhatott valóra. A gazdag kézirattermésből csak kevésből lett nyomtatott könyv — e kevés nagyobb része Aranka György egyéni alkotásai, a kevesebb a két társaság tagjainak munkáiból került ki.

Aranka György hanyatló korszakában — 1806-ban került kapcsolatba Szigethy Mihály nagyváradi könyvnyomdással. Szigethy Mihály ekkorra már bizonyos ismertségre tett szert, hiszen ekkor már több mint két évtizedes nyomdász gyakorlattal rendelkezett. A nyomdászatot Webernél tanulta Pozsonyban,¹ több városban megfordult, majd 1787-ben került segédként Debrecenbe, ahol a papi szeminárium nyomdájában dolgozott, majd a városi nyomda vezetőjeként Marosvásárhelyre jelentkezik nyomdásznak, kísérlete azonban nem jár sikerrel. 1804-ben megvásárolta a diószegi néhai nyomdász Medgyesi Pál nyomdafelszerelését,² amelyet alaposan átalakítva, kibővítve — új betűtípusokkal gazdagítva Nagyváradon akart működtetni.

²² Buda, Komárom, Nagyszombat, Nagybánya, Pozsega, Pozsony, Szokolca, Székesfehérvár, Zágráb.

²³ Nagyszombat, Székesfehérvár, Zágráb, Zsolna.

¹ *Magyar Könyvszemle* 1902. 134.

² *Magyar Könyvszemle* 1901. 364—386.

Szigethy Mihály 1806-ban, a nagyváradi nyomdász pályafutásának kezdetén örömmel vállalja el Aranka György költői műveinek kinyomtatását,³ s bízik benne, hogy a tudós társaság munkáit is ő nyomtathatja majd.

Szigethy Mihály Arankához írott három válaszlevele sok részletkérdésbe enged betekintést: önéletrajzi adatokon túlmenően a levelekben bő adatokat találunk a könyvnyomtatás praktikus kérdéseire vonatkozóan: s nem mellékes az sem, hogy egy-egy kötet előállítására vonatkozó költségvetési tételek vallanak arról, hogy jelentős anyagi áldozatokkal járt a könyvkiadás szerzőre, kiadóra egyaránt.

Szigethy Mihálynak a XIX. század eleji Nagyváradján komoly konkurenciával kellett megküzdenie, minthogy nem az egyetlen helyi nyomdaként működött. A helyi nehézségeknek, és nem Szigethy egyéni kudarcának tudható be, hogy nagyváradi évei nem bizonyultak tartósnak: néhány év múltán Szigethy Mihály nevével, mint miskolci könyvnyomdással találkozhatunk.

Aranka Szigethyhez írott levelei ismeretlenek, viszont az Aranka hagyatékából a három Szigethy levél mellett kiegészítésként, vagy akár függelék gyanánt közölhetjük Bujánovich Lukáts nagyváradi, Arankához írott levelét, amelyben a véghez vitt megbízatás, a közvetítés eredményeiről számol be Arankának.

1.

Szigethy Mihály levele Aranka Györgyhez

N[agy]Váradról 4^k Maji 1806.

Méltóságos Császári s Kir[ályi] Tanácsos Ur, s. a. t.

Kegyelmes Uram!

Maros-Vásárhelyen letelepedett Compactor Debreczeni István Sógoromnak 5^k Martiusban irrt s hozzám botsátott atyafiságos Levelét, ugyanazon Hónap 16 kánn vévém; annak utóljánn volt Szerentsem olvasni a M[é]l[t]osá]g[os] Urnak tulajdon Irását; ide N[agy]Váradra Professor Tertina Mihály Kezébe a Nyomtatás végett kiküldött verseit hogy által vévén, annak kinyomtatásáról környüállásosann tudositsam a M[é]l[t]osá]g[os] Urat; de Tertina Ur⁴ Budára felküdvénn a Censura alá, ekkoráig semmit sem tudott felöle mondani. Tegnep tehát, adpróbalva hozzám hozta a Tiszt[ele]t[es] Professor Ur, és ma az általnézésére egy kis időt nyervénn, kötelességemnek tartom a M[é]l[t]osá]g[os] Urat mindjárt a leg-első Postánn tudositani e szerint:

1° Minthogy a Typographiát tsupánn a magam tehetségéből állítottam fel: és mig azt végre hajthatam, hét esztendeig a Házamnépét ezen drága időbenn a készből kellett minden kereset nélkül fenn tartanom: azért most szegényebb vagyok, hogy sem a magam költségénn nyomtathassak valamit.

2° Ha valami munkát, valamelyik Erdemes Auctor Ur hozzám méltoztatik küldeni a kinyomtatásra, azt is ugy válalhatom fel, hogy a Nyomtatásért esendő pénznek careiter felét előre kezemhez vehessem; valamint én is a Betüöntőnek és a Papirostsinálónak mindenkor tartozom előre letenni Felpénzül, különbenn semmit sem kapok.

3° A nyomtatáshoz hozzá foghatok ezen Hónap 15 kénn, mert akkor vagy három Legényem is érkezik.

4° Betüim és Nyomtató Papirossaim vagynak Szépek s a betüim mind ujjak. Dolgom is van elég: de mivel a dolog napról-napra szaporodik; azért kívánok Legényeket is szerezni; kik is elérkevénn, a Tit. Tudós Magyar Társaság Munkájának kinyomtatására is igérem magamat.

5° A Nyomtatás Taxája attól függ, hogy milyen nagyságú betüikkel, milyen formába és hány Exemplárba nyomtatódik valami Munka? P. o. Hogy világosabban irjak a Sub/: ide zárt darabot a milyen betüvel méltoztatik a M[é]l[t]osá]g[os] Ur látni, ilyennel in 8° ord. jó Nyomtató Papirossra kinyomtathatok

³ *Aranka György Elme-Játékjai*... Nagy-Várad, 1806.

⁴ Terina Mihály (1750. k.—1808) nagyváradi főgimnáziumi tanár, az erdélyi magyar nyelvvelő társaság tagja. Műveit latinul írta

500 Exemplart árkussát az Alphabetum szerint számlálván is s. a. t., a mennyi árkus leszsz, annyí R[én]forintért. Nevezetesen ezen T[isztelet] Tertina Urtól a megnezésre általvett *Elme Játékjait*; a mint hozzá vetettem leszsz circiter tizenkét árkus; és ha kívánhatnék in 8° ord. 500 Exemplarban kinyomtatni; esne érte 144 Rhénus-forint. — Ha pedig 1000 Exp. kívántatnék, akkor árkussáért kellene már nem 24 hanem csak 20 Rhénusforintot, 1500-ért nem 30 hanem csak 27 Rhénusforintot, 2000-ért nem 40, hanem 36 Rhénusforintot, ezért van már az, hogy valami könyvből, mentül többet nyomtatának, annál oltsóbbra lehet egy Exemplárnak árrát szabni, és még is több haszna van a Nyomtatatónak, mintha kevés Számot sokonn adja.

Én csak az elmúlt Pünkösztör, az-az most a jövő Pünkösztre leszen Esztendeje hogy ide N[agy]Várad-ra jöttem a Tekintetes Nemes Vármegye Parantsolatjából lakni; az előtt valami 19. Esztendeig Debreczenben laktam a N[emes] Város Typographiájának Provisora lévén. — Még mikor Pozsonyban az Inasságból kiszabadultam 1787-benn, akkor hivott engemet oda Zilai Sámuel⁵ nevű és oda Professornak mert Tiszt[ele]t Férjfiú. De akkor Debreczennél tovább nem mehettem; hanem hogy ott a Város Hivataljáról lemondhattam Patikárius Ördög István Komám Uramtól hallván M[aros]Vásárhelynek s nevezetesen a Méltóságos Nagy Urnak is híret reá adtam magamat Feleségestől elfogunk menni és odavaló Typographus fogok lenni, erről irtt Ördög Ur; választ vévén ex offo hivatka a Typographiának általvételére. Melyre most Szent György Napkor múlt 2 Esztendeje, hogy bémentem, és jelentettem is magamat a Tiszteletes Professor Uraknál, de máig sem tudom mitsoda Fatális dolog volt az, hogy még csak nem is ugy Szóltak hozzám, mint kellett volna. Tudakoztam a Nagy Méltóságú Gróff Teleki Mihály⁶ és a Méltóságos Nagy Urat is; de azt felelték, hogy egyik sints az olyan nagy urak közül a Városonn, hanem a Mezei Jóságokbann laknak, és csak akkor jönnek bé, mikor Consistoriális Gyűlés van. Én osztán a Typographiáról való opiniomat Tiszteletes Borosnyai Urnál⁷ hagytam, ki is fogadta, hogy mihelyt consistoriális Gyűlés leszsz, bémutatja és a választ elküldi, de mind ekkoráig is jön. Azt osberváltam valamennyire, hogy ha a mostani színes mászkálással telyes tiszteletet rendkívül tudtam volna tselekedni, talán jobban felkaptam volna Tiszteletes Professor Uraimék előtt: de meg kell vallanom nagy szerentséltenségemre, hogy a kiben olyat tapasztalok, azt is természettel utálok. Elég az, hogy Maros-Vásárhely sokkal jobban tetszett mint Kolozsvár és más sok Magyar Országi Városok is; de a megtekintése 40 Rhénusforintomba került jövet s menet; és még sem lehettem odavaló Typographus. Azért hát, ha ottan nem lakhatom is, tiszta szívből igyekezem az odavaló Titulált Urnak tehetségem szerint szolgálni. — Melynek alázatos jelentésével, magamat Kegyes Uri Gratzijába ajánlván, maradtam mindenkor tisztelettel a Méltóságos Nagy Urnak

alázatos tisztelő szolgálja

Szigethy Mihály N[agy] Várad Privilegiált Könyvnyomtató.

2.

Szigethy Mihály levele Aranka Györgyhöz

N[agy]Váradról 16^k Junii 806.

Méltóságos Consiliárius Ur, s.a.t.!

A Múlt Péntekenn estve 6 óraker vettem érdemess Uri Levelét egész tisztelettel, milyen nem kevésre tsudálkoztam, hogy annyira késett. Ma tehát az első Posta napon alázatos Tudósításomat irom a Méltóságos Urnak ekképpen:

1° A nyomtatás árrát a leg-illendőbb módon tettem fel, mert itt az ordinaré Nyomtató Papirosnak sem veszszük kötését 4 Rhénusforint 45 krajcár alatta. Mindazonáltal olyan Papirossat választok hozzá, a mely tisztességes leszen, ha mindjárt 6 Rhénusforintba kerül is.

2° Az ordin. Formánál szükségképpen nagyobbnak kell nékie lenni a versek kedviért.

⁵ Zilahi Sámuel (+ 1800) a marosvásárhelyi református kollégium tanára

⁶ Teleki Mihály, gr. (?—1826) Lajos és Bethlen Kata fia, Marosszék fő királybírája

⁷ Nem tudni, hogy Borosnyai Lukács György (1744—1802) erdélyi református püspökről, vagy pedig Borosnyai Lukács Simon (1731—1802) marosvásárhelyi református lelkészről van-e szó?

3° Azt is megteszelek, hogy a Méltóságos Ur kívánsága szerint 12 Exemplárért szép Iró Papirosra fogok nyomtatni.

4° A Méltóságos Ur Orthographiája nékem nagyon tetszik, és magam lévén a correctora, éppen úgy corrigálom, mint az Irás vagon; de ha lehet, és méltóztatik a Méltóságos Ur is helybe hagyni, szép lenne ha a mely szó után vocális betű következik, s az a szó ennen végződik, ott az *n* betűt dupláznánk, p.o. *Ebbenn a nemébbenn* a versnek s.a.t. Már ittenn akarátja ellen is vét, *nn* mondódik a nyelv által. — De érdemes Leveléből is observálom a duppla *nn* betűket a Méltóságos Urnak.

5° Az idevaló Uraságok kedvéért vagy 200 Exemplárral bátorokodom többet nyomtatni, a Méltóságos Ur kegyes engedelme szerint.

6° Itt is azonn instálom alázatosann a Méltóságos Urat, hogy a megirtt 144 Rh[énus]forintok minél előbb kezemhez küldeni méltóztasson, mert oly szegény vagyok a betűim kész pénzzel való fizetése miatt, hogy már most a Legényeket is alig fizethetem. Bártsak vagy két nyomtató Legényem jönné valahonnan, mindjárt meginditanám a második Sajtómat is. Öt-5 Rhénusforintot adok nékiek. Hetenként, és még is szűk a Legény; és ezen fizetést pótlom ingyen qvártélyal és 2 Rhénusforintért Hetenként kosztadással.

Mely alázatos jelentésemmel, magamat hűséges szolgálatjára ajánlván, maradtam mindenkori tisztelttel a méltóságos urnak

alázatos szolgálja
Szigethy Mihály

N.B. Azért irám a pénzt magam kezébe küldeni, hogy most is egynéhány forintok az én részemre Tertina Urnak küldöttek, s ő elköltötte, és már most nem tud fizetni.

Aranka írása: *Szigethy Válaszoltam* 4 July. Nyomtasson 500 zal többet s adjon nekem 50-et reá.

3.

Szigethy Mihály levele Aranka Györgyhöz

N[agy]Váradról 14^a Augusti 806.

Méltóságos Nagy Ur!

A szorgos dolgaim nem engedik hogy bőven írjak. Tehát rövideden jelentem alázatosan, hogy 30^a Junii a.c. T. Bujánovits Ur^a kezembe adott Kilentzvenhat = 96 Rhénusforintokat azzal a szóval, hogy többet Méltóságod nem küldött, és minthogy a Méltóságod Levelébbenn ki nem vólt a pénznek mennyisége téve, tartóztam elhinni. — De 15^a Julii vévén Postáról Méltóságodnak Levelét, abból értem, hogy mind a 144 Rhénusforintot méltóztatott által adni. T. Bujánovics Urnak. Azt ugyan modotts a T. Ur, hogy Augustusbann a Méltóságos Gróff Csáky Házánál az Inspector Ur kifogja fizetni, de az Inspector Ur nem tud felőle semmit is. — Ez nékem elég hátramaradást tsinált, mert sem betűt, sem papirossat nem kapok, ha tsak előre pénzt nem küldök nékiek. A mely Papirosra a Munkát kezdettem, annak kötése a vecturával 6 Rh[énus]forintokba kerül; még pedig úgy készítenek valamely Papirossat, ha summásan committál az Ember nékiek: s ezért három árkusnál többet nem készíthettem el, mivel Papirosom olyan egyforma több nints. Még pedig készülhet egy kevéssé várni kell. Hanem már 3 Hete hogy várom, és rövid időnn elérkezik. Ha tsak lehet, a jövő Dienesi Debreczeni Vásárra elfog készülni. Egy Exemplár kerül a Méltóságos Urnak mintegy 17 krajcárjába; tehát 40 krajcáron lehet adni, és a haszon a szerént lesz, a mint a Munka fog kelendő lenni, már ha 3. s 4. ezer elkelve, ugy vólna szembe tünőbb haszon rajta, de mivel így kevés, az haszon is ahoz képeest van. Én Száznál többet nem mertem reá tenni, ha abból is ötvenet Méltóságodnak adok, ugy nem érdemli hogy az hátra lévő árkussait continuáljam. Ez tsak próba és ha kelendő fog lenni, én is Hivatalombann öregkedvén, azonnal reimprimálom, s már

^a Bujánovich Lukáts közvetített Aranka és a nyomdász között. Arankához írott levelét lásd a mellékletben

akkor Méltóságodnak is tudok hasznot hajtani. — Azt is megfontolás nélkül fogadhatom, hogy 12. Exemplart Író Papirosra a magam pénzénn nyomtatok; mert Kontzák tsak 12 garasonn kell már most fizetnem. — De minthogy megfogadtam, szavamat megtartom. — De Méltóságodat is alázatosann kérem, méltóztasson végére járni, hogy hátra maradt 48 Rhénusforint hová lett?

Melyeknek alázatos jelentésével magamat kegyes Gratiájába ajánlván, maradtam mindenkori tisztelettel a Méltóságos Nagy Urnak

alázatos szolgája
Szigethy Mihály

a kinyomtatott árkusokból küldök egyet-egyet t.i. a nyomtató papirosonn.

Aranka írása: Válasz. Typogr. Szigethy.

4.

Bujánovich Lukáts levele Aranka Györgyhez

Méltóságos Assesor Ur!

Különös szerencsémnek tartom, hogy Méltóságos Urunk én reám bizott dolgait végbe vihettem; ugy mint nékem adott 96 R[hénus]forintot a Nyomtatásért Szigethy Urnak által adtam, a mint rola költ menedek Levél annak idejében meg mutattya; mi több kívántatnék méltóztassék tsak reám bizni, nem léssen abban semmi fogyatkozás. A Nyomtatás még ugyan el nem kezdődött, hanem a fent említett Könyvnyomtató meg igéri, hogy Augustusnak végéig a Munka egészen készen léssen. Ha bizonyos okokra nézve Septemberben kellene bé mennem, magammal el hozom. Azon az elől járó Beszédben jelentett hiba meg fog jobbitni. Correctorra a Méltóságos Urnak most nintszen szüksége, mert a könyvnyomtató jó Magyar lévén, a Correctiot magára váltota, és azon fog igyekezni, hogy Méltóságos Urnak Orthographiáját megtarthassa.

Tertina Urnak viszszaküldött Bétsi Annaleseket is által adattam, azon is lesztek, hogy a kívánt könyveit a Méltóságos Ur viszszakaphassa: ugy látzik mintha a T[ekintetes] Ur szeretne másíknak munkáival nem tsak kérkedni, hanem magának hasznát is hajtani, ezért jonak lenni nem itélem vele valamit közleni, vagy ő általa szereztetni, mert utollyára tsak kárt val a Méltóságos Ur, jobb pedig ha más kárán, mint magunkén tanulunk.

Tovább tészem a Méltóságos Ur az emlékeztetőjében emlékezetet bizonyos a Groff Gyulay Horváth országi Bánrol irt versekről; én azokat nem láttam, ámbár jól emlékszem, hogy valami olyast a Méltóságos Urnál olvastam volt. Hogy történt ez a hiba én meg nem magyarázhatom, sajnálom azomban, hogy azok nélkül kell szükülkednem, mert noha nálunk sokan nem tudnak magyarul, mindazáltal azok az uj versek mint a személyre mint a Tárgyra nézve mindnyájunknak kevesek lettek volna. Ha tehát ugy fog tetzeni, méltóztassék egy Exemplart utánnam Kupára (?) küldeni. Többnyire tapasztalt Szivességében ajánlott, különös tisztelettel vagyok Méltóságos Urnak

alázatos igaz szolgája
Bujánovich Lukáts

N[agy]Váradon 1° Julius Napján 1806.

A Méltóságos Groff Bey Aszszony eő Nagyságával a Lovak eránt alkura nem mehettem, mert rész szerént igen drágán tartotta eő Nagysága, rész szerént tsak levelezés által kéntelen voltam az én vélekedéseimet meg magyarázni; ha ő Nagyságával személyesen beszélhettem volna, nem mondom, hogy végbe nem ment volna az alku. De a mint szoktunk mondaní quod differtur non anfertur, s azért méltóztassék az én nevémmel alázatossan tisztelni ő Nagyságát, és engemet jövőendő időkre nézve.

ENYEDI SÁNDOR